

Pasaulio lietuvių bendruomenių forumas Lietuvos ir išeivijos santykių raidos istoriniame kontekste

Egidijus BALANDIS

Spalio 21 d. Vytauto Didžiojo universitete įvyks Pasaulio lietuvių bendruomenių forumas. Forumą organizuoja Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, Vytauto Didžiojo universitetas ir Draugija pasaulio lietuviams pažinti. Anot organizatorių, šis forumas – vienas iš pasirengimo referendumui dėl pilietybės išsaugojimo žingsnių. Taip pat manoma, kad šis renginys galėtų tapti Antrojo pasaulio lietuvių kongresui, kurį tikimasi surengti ateityje, repeticija. Abiem šiems užmojams įgyvendinti yra svarbu siekti kuo geriau pažinti lietuvių diasporos būklę, suprasti Lietuvos (tiek valstybės, tiek ir susiorganizavusios visuomenės) ir išeivijos santykių istorinę raidą. Reikia atsekti pavyzdžius, kurie įgalino, į įvairias plotmes plėtojo ir gyvino ryšius praeityje, kartu suvokiant ir laiko, okupacijos ir socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių permainų nulemtus pokyčius, skiriančius dabartinę Lietuvos, lietuvių diasporos ir jų ryšių būklę, potencialą ir formas nuo praeityje buvusių.

1935 m. įvykęs Pirmasis pasaulio lietuvių kongresas buvo reikšmingas įvykis, žymėjęs, istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus žodžiais, pasaulio lietuvių „bendrabūvio viršukalnę“, tad tokio įvykio pakartojimas reikalauja atidesnio žvilgsnio, supratimo ir pasirengimo. Istorikų darbai vis labiau atskleidžia iki šios „viršukalnės“ nueitą kelią ir jos svarbiausius bruožus. Į šį kongresą atvyko lietuvių iš 19 valstybių, iš viso apie 3000 žmonių, iš kurių apie 100 buvo įvairių

organizacijų, kolonijų, įstaigų delegatai. Viena iš labiausiai dėmesių traukiančių ypatybių – savanoriškų organizacijų vaidmuo. Lietuvoje ne pati valstybė, o visuomeninė organizacija – 1932 m. įkurta Draugija užsienio lietuviams remti – buvo Pirmojo pasaulio lietuvių kongreso iniciatorė ir rengėja. Tiesa, ji pati iš reikšminga dalimi buvo finansuojama vyriausybės, artimai su ja bendradarbiavo siekdama savo tikslų, remdama lietuviškas išėivių mokyklas, padėdama organizuoti lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos kursus, siūsdama knygas, Lietuvoje rengdama stovyklas išėivijos lietuvių vaikams, kursus mokytojams[1]. E. Aleksandravičius šią organizaciją linkęs laikyti kompromisu tarp „autoritarinio režimo klerkų ir laisvos visuomenės veikėjų“[2].

1935 m. kongreso metu aktyviai dalyvavo, ryšius mezgė ir ateities planus drauge su išėiviais rengė ir kitos organizacijos. Lietuvos žurnalistai ir išėivijos laikraščių redaktoriai svarstė bendradarbiavimo klausimus ir išėiviškosios spaudos problemas. Atskirai susitikę studentų organizacijų atstovai nutarė steigti Pasaulio lietuvių studentų sąjungą, kongreso dalyvius sveikino Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos atstovas Antanas Busilas, mokytojai rengė savo konferenciją. Didelį interesą demonstravo ir autoritarinio režimo sąlygomis dar tebeveikusios Lietuvos politinės partijos, kurių atstovai sveikino kongresą kalbomis, taip pat susitikinėjo su kongreso dalyviais. Remiantis Bostone leistos „Lietuvių enciklopedijos“ duomenimis, kongresą pasveikino daugiau nei 200 visuomeninių organizacijų atstovai[3].

Kongresas svarstė užsienio lietuvių švietimo, ekonominio bendradarbiavimo, kolonizacijos idėjos klausimus, šiomis temomis buvo skaitomos paskaitos. Į komisijas pasiskirstę dalyviai parengė įvairias rezoliucijas. Vienas ryškiausių sprendimų – nutarimas įkurti Pasaulio lietuvių sąjungą, išrinkta jos laikinoji valdyba. Reikšminga, kad PLS buvo kuriama ne kaip individų, bet kaip organizacijų sąjunga, į kurią, anot vėliau parengto jos Statuto, galėjo burtis „visų kryptių lietuvių draugijos, būtent: mokslo, meno, religijos, ekonomijos, politikos klubai, ar kitokių tikslų siekiančios organizacijos, tiek atskiros draugijos ar bendrovės, tiek ir centrinių organizacijų skyriai ir kuopos, jeigu tik tos organizacijos laikosi Nepriklausomos Lietuvos valstybės ir savaimingos lietuvių tautos kultūros“[4].

Suvažiavę į Lietuvą kongreso dalyviai, žinoma, atstovavo savo organizacijoms, klubams, susivienijimams. Kaip pavyzdžius galima paminėti JAV lietuvių atstovautą Lietuvių darbininkų susivienijimą, Proletarinio meno sąjungą, Amerikos

lietuvių studentų ir profesionalų sąjungą, Amerikos lietuvių advokatų draugija, Lietuvių Rymo katalikų susivienijimą ir daugelį kitų organizacijų, delegatus turėjo „Naujienos“, „Garsas“, „Tėvynė“, „Vienybė“ ir kai kurių kitų laikraščių redakcijos. Savo atstovą atsiuntė net San Paulo (Brazilija) lietuvių sporto sąjunga „Lithuania“, Argentinos lietuvių tautininkų draugija, Italijos lietuvių draugija „Lituania“ Romoje, Paryžiaus lietuvių studentų draugija. Tai tik keli pavyzdžiai iš gana margo sąrašo organizacijų, turėjusių savo delegatus kongrese. Neatsitiktinai ir šio kongreso metu įsteigta PSL buvo sumanyta ne kaip individų, o organizacijų sąjunga.

Galima pastebėti, kad tai buvo skirtingus tikslus ir veiklos kryptis turėjusios organizacijos. Jos atstovavo ir skirtingoms pasaulėžiūrinėms srovėms: katalikiškai, tautinei, liberalinei, socialistinei ir net komunistinei. To meto savanoriškų asociacijų tinklo išsivijoje ir Lietuvoje įvairovė laikytina svarbiu faktoriumi, leidusiu visuomenėms megzti ryšius įvairiausių interesų ir pasaulėžiūrų pagrindu, skatinusi išsivius domėtis sau artimomis grupėmis Lietuvoje, Lietuvos politika. Pavyzdžiui, katalikišką jaunimą telkusi JAV lietuvių „Lietuvos Vyčių“ organizacija palaikė ryšius su panašių tikslų vienijamais *pavasarininkais* Lietuvoje, Amerikos lietuvių Rymo katalikų studentų ir profesionalų sąjunga bendravo su ateitininkais. Šis bendravimas vyko ir politinėje plotmėje – Lietuvos partijos galėjo kliautis sau artimų pasaulėžos atžvilgiu organizacijų parama. Krikščionys demokratai jos galėjo susilaukti iš katalikiškos srovės asociacijų, socialdemokratai – iš Amerikos lietuvių socialistų sąjungos, o valstiečiams liaudininkams 1926 m. Seimo rinkimų metu aukas su linkėjimais „aplaužyti ragus klerikalams“ siuntė „Tautinės sandaros“ organizacijos skyriai.

1935 m. tautininkų valdžia nerimavo, kad kongrese susirinkę priešiška jū valdžiai nusiteikę dalyviai kritikuos Lietuvos vidaus santvarką. Ji reikalavo, kad santvarka nebūtų liečiama (priešingu atveju vidaus reikalų ministras grasino kongresą uždaryti). Nepaisydama to, vyriausybė kongreso organizavimui nepagailėjo 103 tūkst. litų[5], valdžios atstovai, įskaitant ir Prezidentą Antaną Smetoną, sveikino kongreso dalyvius, o vyriausybės oficiozas „Lietuvos aidas“ sveikino jo dalyvius ir užčiuopė dar vieną svarbų renginio tikslą: „<...> *pagaliau, trečias dalykas yra tas, kad užsienių lietuviai per kongresą ne tik atnaujins savo santykius su tėvyne, bet ir arčiau susipažins savo tarpe. Jei mūsų užsienių broliai lankosi tėvynėje ir kitokiais būdais palaiko su mumis santykius, tai tie santykiai daug silpnesni arba jų visiškai nėra tarp atskirų kolonijų. Siūlai eina į centrą, bet tarp atskirų kraštų*

mūsų išėivijos ryšių, galima sakyti, nėra. O juk jei mes norime suburti visus lietuvius į vieną kūną, tie ryšiai turi eiti įvairiomis linkmėmis, savitarpio įtaka turi cirkuliuoti po visą lietuvių organizmą, kaip kraujas cirkuliuoja po kūną. Mes manome, kad kongresas padarys sėkmingą pradžią lietuvių kolonijoms susipažinti ir savo tarpe.“[6]

Tiesa, negalima sakyti, kad tokių ryšių ir žinių vienu apie kitus visai nebuvo, galbūt anksčiau cituoto teksto autorius ne visus juos žinojo. Nuo XIX a. pabaigos lietuviška spauda leido vienoje valstybėje gyvenantiems lietuviams sužinoti apie kitoje šalyje įsikūrusius tautiečius – per tenai leidžiamų laikraščių prenumeratą ar per korespondencijas, kurių autoriai pristatydavo savų bendruomenių gyvenimo aktualijas. Amžių sandūroje lietuvių išėiviai ėmėsi tokių akcijų kaip lietuviško skyriaus sukūrimas Pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 metais. Į ją įsitraukė JAV, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje [Mažojoje Lietuvoje] gyvenę ar susitelkę lietuviai, pinigų siuntė net tautiečiai iš Pietų Afrikos[7]. Lietuvių diaspora ėmėsi istorikų gan plačiai aprašinėjamų bendrų darbų Lietuvos laisvės labui. JAV lietuvių sukurtos organizacijos turėjo skyrius kitose šalyse, palaikė ryšius su bendraminčiais. Kad ir kaip ten būtų, valdžios oficiozas užčiuopė svarbų bruožą, kurį tyrinėtojai laiko vienu iš diasporos atpažinimo kriterijų – solidarumo ryšius tarp skirtingose šalyse gyvenančių vienos ar kitos grupės narių. Norint siekti diasporinio sąmoningumo ir kartu išaugančio bendro veikimo kokybės potencialo, šių sąsajų puoselėjimas ir dabar turėtų būti viena iš diskusijų ašių. Būtent todėl viena iš artėjančio forumo dalių bus skirta įvairių kraštų bendruomenių prisistatymui. Kalbės ir savo organizacijų veiklas pristatys atstovai iš JAV, Australijos, Čilės, Singapūro, Rusijos, Ispanijos, Prancūzijos, Jungtinės Karalystės.

Nors įsivaizduoti atgimstančias ideologines sroves išėivijoje sunku, tačiau pasiuntimas tam tikro impulso ir dėmesio dar išlikusioms senoms ir kuriamoms naujoms pačių įvairiausių tikslų siekiančioms draugijoms, klubams galėtų būti vienas iš reikalingų atlikti darbų ruošiantis Antrajam pasaulio lietuvių kongresui. Pasaulio lietuvių bendruomenės reikšmės ir svarbos nuneigti jokiu būdu negalima, tačiau kaip valstybė Lietuvoje, taip ir PLB išėivijoje neturi būti vienintelis veikėjas, atsakingas už lietuvių telkimą ir ryšių kūrimą. Šių eilučių autoriui kadaise įstrigo nuoširdaus demokratinio socialisto Jono Kiznio JAV leistame žurnale „Darbas“ dar šeštajame dešimtmetyje, diskutuojant dėl JAV lietuvių studentų susiorganizavimo trūkumo, išsakytos mintys. Pastebėjęs, kad šimtai lietuvių studentų nepriklauso Lietuvių studentų sąjungai, pastarąją jis ragino „*skatinti grupuotis į mažesnius*

ideologinius ar kitu pagrindu sudaromus junginius, jeigu jiems, neorganizuotiems studentams, yra nepriimtinos stambiosios lietuvių organizacijos: Ateitininkai, Santara, Akademiniai Skautai. Kurstant įvairius smulkesnius susigrupavimus būtų galima pasiekti maksimalaus lietuvių studentų apjungimo. Šiuo atveju ideologinės, partinės ar srovinės ambicijos privalėtų būti subordinuotos lietuvių išlaikymo reikalui“. Kizniui užkliuvo ta vienybės samprata, kuri implikuoja visų suvarymą po vienu stogu: „<...> čia pat pravartu pastebėti, kad vienybės supratimas pas daugelį iš mūsų yra primityvus, laukinis. Suvarymas ar suviliojimas visų į vieną partiją ar organizaciją laikoma vienybe. Tuo tarpu vienybės būtina sąlyga yra natūrali ir pilna bendruomenės deferenciacija, kurios pagrindai yra pačiame gyvenime. Deferenciacija ir bendruomenės vyriausių uždavinių suvokimas ir jiems angažavimasis būtų pagrindiniai vienybės elementai.“[\[8\]](#)

Iš panašių nuojautų rutuliojosi ir kitą savaitę vyksiančio forumo pirmosios dalies – Pasaulio lietuvių bendruomeniškumo mozaika – idėja. Ji atspindi siekį suprasti išeivijos bendruomeniškumo mozaiką, įvairias jos formas, istorinę jų kaitą ir dabarties siūlomas galimybes, interesų žemėlapi, kuris gali bendram veiksmui telkti po pasaulį išsibarsčiusius lietuvius. Suprantama, kad įnikę į istoriją kartais nepastebime ir tebesitęsiančių ar naujai besimezgančių procesų, todėl trečioji forumo dalis bus bandymas pasigilinti į sėkmingus šių dienų pavyzdžius. PLB valdybos narės Jūratės Caspersen moderuojamoje dalyje bus aptariami Lietuvos ir išeivijos ateitininkų, skautų ryšiai, kokiais bendro veikimo bruožais pasižymi Pasaulio alytiškių bei Pasaulio anykštėnų bendruomenės.

Šioje dalyje Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos prezidentas Laurynas Misevičius papasakos, kiek prie įvairiose šalyse gyvenančių lietuvių suartėjimo prisideda sportinės organizacijos, Pasaulio lietuvių sporto žaidynės ir kiti renginiai. „Pasaulio lietuvio“ skaitytojui greičiausiai turėtų būti žinoma, bet gal vertėtų ir priminti, kad su jau aptartu Pirmuoju pasaulio lietuvių kongresu galima sieti ir pagyvėjusius sportininkų ryšius. Šiokių tokių jų būta ir anksčiau (prisiminkime Stepono Dariaus veiklas, kartais apsilankančius Lietuvoje išeivijos atletus), bet 1935-ųjų metų kongresas davė svarbų impulsą. Į šį renginį atvyko sportininkai iš JAV bei Latvijos. Mezgėsi pažintys, išeivijos lietuviai ėmė vykti į Lietuvą treniruoti Lietuvos sportininkų ir rungtyniauti Lietuvos krepšinio rinktinėje, nuskynusioje garsiausias prieškarinio Lietuvos sporto pergales. Lietuvos sportininkai ir patys vyko į JAV 1937 m., o savotiška sportinio „bendrabūvio viršukalne“ galėtų būti laikoma 1938 m. surengta Tautinė olimpiada, kurioje

dalyvavo apie 2000 sportininkų iš Lietuvos, JAV, Brazilijos, Didžiosios Britanijos, Latvijos. Sportas liko reikšminga praktika, kuri leido pasaulyje pasklidusiems lietuviams burtis, palaikyti ryšius, puoselėti tapatumą ir solidarumo jausmą su savo tautiečiais skirtingose šalyse ir tuo metu, kai Lietuva buvo okupuota. 1978 m. Tautinės olimpiados idėja atgaivinta, Toronte surengtos pirmosios Pasaulio lietuvių sporto žaidynės. Tradicija nebenutrūko, o nuo 1991 m. iki pat šių dienų ši šventė vyksta Lietuvoje.

Tai tik keli istoriniai bendradarbiavimo ir ryšių pavyzdžiai, kuriuos verta prisiminti artėjant forumui ir ruošiantis Antrajam pasaulio lietuvių kongresui. Galbūt jie duos papildomų idėjų ir diskusijai, kurioje dalyvaus PLB, VDU, Užsienio reikalų ministerijos atstovai bei mokslininkai ir kuri vainikuos kitą savaitę vyksiantį renginį.

[Pasaulio lietuvių bendruomenių forumo programa](#)

[1] Plačiai DULR veiklą yra nušvietęs Juozas Skirius: J. Skirius, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926-940 metais: suartėjimo kelių paieškos* (Vilnius: LEU, 2016), p. 326-373.

[2] E. Aleksandravičius, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija* (Vilnius: Versus Aureus, 2013), p. 396-399.

[3] R. Skp., „Pasaulio Lietuvių Kongresas, Pirmasis“, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 22 (Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla), p. 81.

[4] „Pasaulio lietuvių sąjungos statusas“, in *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920-1940 m.*, sud. V. Kasperavičiūtė (Vilnius: Versus Aureus, 2006), p. 239.

[5] A. Eidintas, *Lietuva ir masinė išėivystė 1868-2020 metais* (Vilnius: MELC, 2021), 243-245.

[6] Kongreso išvakarėse, *Lietuvos aidas*, 1935 08 10, nr. 182, p. 4.

[7] Plačiau žr. *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje*, sud. Remigijus Misiūnas, (Vilnius: VU, Versus Aureus, 2006). Šioje knygoje yra paties sudarytojo tekstas apie dalyvavimo idėjos iškėlimą, pasirengimą ir patį lietuvišką skyrių.

[8] J. Kiznis, Senujų ligos ir jaunųjų iliuzijos, *Darbas*, 1958, nr. 2, p. 1-2.

Projektas „Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

www.pasauliolietuvis.lt

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.